

ז'אנר – בני בן דוד

ז'אנר (genre) היא מלה צרפתית, ופירושה הוא סוג, דגם, טיפוס. מקורה במלה הלטינית genus, המשמשת במדעי הביולוגיה למיון קבוצות של צמחים ובעלי חיים עפ"י תכונות משותפות. העניין הוא שז'אנר הוא לא רק מלה, אלא בעיקר מושג שמקפל בתוכו היבטים היסטוריים ותיאורטיים של טקסטים – ספרותיים, קולנועיים ואחרים. היסטורית, הפילוסוף היווני אריסטו היה ראשון להבין שישנם סוגים שונים של יצירות ספרותיות, וכי ראוי לקטלג אותן ולעמוד על המאפיינים הייחודיים של כל סוג. בספרו **הפואטיקה** הוא ניסה ליצור הפרדה בין צורות ספרותיות שונות כמו טרגדיה, יצירה אפית, לירית ועוד. מטרתו הייתה לנסח או להגדיר מהן התכונות או המאפיינים המייחדים כל צורה ספרותית, ומה ניתן לצפות מכל סוג כזה שיעשה או לא יעשה (למשל, אין לצפות שטרגדיה תתכוון להצחיק). העיסוק של אריסטו בציפיות של הנמענים/צופים, מדגיש את החשיבות שהעניק הן למוסכמות הספרותיות שהקוראים למדו להכיר, והן לחשיבות שהעניק אריסטו לקוראים, לנמענים. העיסוק המחקרי-תיאורטי במושג הז'אנר בקולנוע החל בסוף שנות השישים, תחילת שנות השבעים (Neale, 2000; Gledhill, 1985). עד אז שיוכם הז'אנרי של סרטים נקבע בעיקר ע"י מפיקים, מפיצים ומשווקים של תעשיית הקולנוע ההוליוודית. לטענתה של גלדהיל, שתי סיבות מרכזיות גרמו לחדירתו של מושג הז'אנר לסדר היום המחקרי של תיאורטיקנים ומבקרי קולנוע. סיבה ראשונה קשורה לשינוי שחל בעמדתה של הביקורת כלפי הקולנוע הפופולרי בכלל והקולנוע ההוליוודי בפרט – ההבנה שראוי להתייחס באופן רציני לסוג זה של קולנוע. עמדה חדשה זו ביחס לקולנוע ההוליוודי היוותה פריצת דרך משמעותית על רקע יחסו המתנשא והפטרוני של מוסד הביקורת כלפי הוליווד, שהשתת על הטענה הרווחת כי תעשיית קולנוע זו מייצרת סרטים שמרניים מבחינה אסתטית ואידיאולוגית, ואינם אלא בידור זול ומניפולטיבי. סיבה שנייה לשינוי ביחסה של הביקורת לסרטי ז'אנר הייתה קשורה לשאיפה להעמיד תיאוריה שתהווה משקל הגדלדומיננטיות של תיאורית האוטר ששלטה בביקורת הקולנוע מאז פרסום המניפסט של טריפו בכתב העת **מחברות לקולנוע** ב-1954. תיאוריה או פוליטיקת האוטר התייחסה לבמאי קולנוע מסוימים – אלה שניתן להבחין בסרטיהם חותם אישי ומקורי - כאילו היו גאונים הפועלים במרחב טרנסנדנטלי – מרחב מנותק ממגבלות ואיסורים מוסדיים, משוחררים ממסגרות ומוסכמות אשר בתוכן פועל המדיום הקולנועי המסחרי. לכן, הפנייה לעסוק בקולנוע ז'אנרי היוותה סוג של אנטי-תזה.

ברמה הבסיסית ביותר, המושג ז'אנר מתייחס למיון וקטלוג טקסטים. פעולה זו מקפלת בתוכה בהכרח את רעיון קיומם של גבולות בין ז'אנרים שונים. מיונם של סרטי קולנוע שונים לסוגים שונים הוא אקט של הכללה (inclusion) והדרה (exclusion). פעולת סימון זו, המתבצעת באופן יום-יומי ע"י מבקרי וחוקרי קולנוע, כמו גם ע"י הצופים, מכוננת למעשה גבולות ז'אנריים. חשיבותם של הצופים בהקשר של ז'אנר היא עצומה, וזו הסיבה שניל (Neale, 1990) קובע שז'אנרים הם לא רק קבוצות של סרטים הממוינים עפ"י קריטריונים מסוימים. המרחב הקולנועי הז'אנרי מורכב לא רק מסרטים, אלא גם ממערכות ספציפיות של ציפיות והיפותוזות שהצופים מביאים עמם לבית-הקולנוע. צפיות והיפותוזות אלה מעומתות עם הסרטים עצמם במהלך הצפייה. ידע זה, עמו מגיעים הצופים לקולנוע, מאפשר לנהל סוג מסוים של דיאלוג בין הסרט הז'אנרי לבין הצופים. הצופים באים עם ידע מספיק רחב המאפשר להם להבין מדוע אירועים או

פעולות מסוימות מתרחשות במסגרת ז'אנרית מסוימת, מדוע הדמויות לבושות כפי שהן לבושות, מדוע הן נראות, מדברות, ומתנהגות באופן מסוים ועוד. כמו כן, הידע של קהל הצופים מעומת מול הסרט. הסרט עשוי לאשש את ההיפותזות של הצופים, אך גם להפתיע ולהפריך את הציפיות או לדחותן. למעשה, הידע של הצופים מכתוב לתעשיית הקולנוע כיצד ייראו סרטי הז'אנר הבאים – וזאת בהנחה שהוליווד חותרת לחדש, ולא רק לחזור על עצמה.

כל דיון אודות מושג הז'אנר עוסק בשאלות הבאות: (נספחים)

- א. חשיבותו ומשמעותו של **הצופה** – ציפיות, מערך הידע שלו; השפעת הקהל וטעמיו על תעשיית הקולנוע בכלל ועל עיצוב סרטי ז'אנר בפרט.
- ב. **Verisimilitude** – מידת סבירותו או התאמתו של הסרט – הן ביחס לקונבנציות של הז'אנר והן ביחס לנורמות חברתיות ותרבותיות. ישנם ז'אנרים הנתפסים כנאמנים יותר לנורמות הייצוג המקובלות – סרטי מלחמה, גנגסטרים, בלש. נתפסים כאותנטיים. לעומת זאת, ז'אנרים אחרים – מדע בדיוני, אימה, קומדיות סלפסטיק, קומדיות רומנטיות – נתפסים כלא אותנטיים. חלוקה זו היא תוצר של אידיאולוגיה של ריאליזם ואותנטייות. זוהי תפיסה מוטעית משום שהיא מתעלמת מהאופי הז'אנרי של כל סרטי הקולנוע – גם אלה הנתפסים כריאליסטיים יותר (כולל תנועות קולנועיות כמו הניאו-ריאליזם).
- ג. **השיח המוסדי** – מי קובע את גבולותיו של הז'אנר? אמצעי התקשורת? תעשיית הקולנוע (באמצעות פרסומות, תמונות סטילס, פוסטרים, ראיונות)? מי קובע אלו הסרטים יוגדרו כקנונים? השיח המוסדי שמייצרת העיתונות העוסקת בקולנוע, כמו גם פעולות השיוק וההפצה של התעשייה עצמה, מייצר תיווך אינטר-טקסטואלי המסייע בעיצוב וקטלוג הסרט כשייך לז'אנר מסוים. כאשר מבקשים לחקור תופעה ז'אנרית מסוימת, ראוי לכן לקחת בחשבון את שיח מוסדי זה.
- ד. **סטביליות/נזילות של הז'אנר** – האם המאפיינים הז'אנריים נותרים קבועים ויציבים או שהם משתנים? האם ניתן להגדיר מאפיינים או מוסכמות ז'אנריות קבועות או שאופיו הנזיל והמשתנה אינו מאפשר הגדרה קבועה אלא זמנית? האם כל ניסיון להגדיר, לתחם ולסמן גבולות של ז'אנר – גם הוא הכרחי, הוא מוגבל.
- ה. מידת **האמפיריות** של הז'אנר – מהו מעמד האונטולוגי של שיטות המיון והקטלוג של הז'אנרים? האם ניתן להתייחס אליהם כניטרליים ואובייקטיביים – כלומר, כקטגוריות הקיימות באופן אמפירי במציאות או שהמיון והקטלוג אינם אלא קונספציות מופשטות – תוצר של שיח ז'אנריסטי של חוקרי קולנוע?
- ו. **היסטוריה של ז'אנר** – שלוש גישות מרכזיות:

- א. גישה **אבולוציונית** - צמיחה - שיא - שקיעה. (חסרון - מכנית, דטרמיניסטית).
- ב. גישה אבולוציונית (שץ) - התקדמות משקיפות למודעות עצמית.
- ג. גישה **פורמליסטית** - מושג הדומיננטה: קנוניות - אוטומטיות - חידוש.